

ARHITECTURA ȘI CONDIȚIA
ARHITECTULUI ÎN ROMÂNIA ANILOR '50 –
PRESIUNEA REALISMULUI SOCIALIST
ȘI PROBLEMA RESPECTĂRII
DREPTURILOR OMULUI

C. Ș. I dr. Veronica TURCUȘ

*Institutul de Istorie „George Barițiu”
al Academiei Române din Cluj-Napoca
vturcus@yahoo.it*

Abstract: Architecture and the Condition of the Architect in Romania in the 1950s – the pressure of Socialist Realism and the Problem of respect for Human Rights.

The evolution of architecture and the condition of the architect in Romania in the '50s were marked by the influence of politics, the regime imported from the East being imposed by force and with disrespect for democratic norms and fundamental human rights. The regime dictated by Moscow blatantly violates fundamental human rights, from freedom of thought, conscience and expression, to freedom of the practice of religion, of opinion and its freely communication, to the most serious abuses of denial of free movement of the person, both within the borders of the respective state, and of the right to leave one's own country or to return to it. And the series of endless abuses of Stalinist-inspired government, largely legislated by rules specific to totalitarian regimes, culminated in a particularly frequent violation of the right not to be arrested or arbitrarily detained, to receive a fair trial, or to be protected by law from arbitrary interference in personal life. To injustice, purges from specific professional bodies and social marginalization, the architects' guild responded by resistance or emigration. Under the influence of the Soviet example, socialist realism will be promoted from 1948, being condemned the architectural „cosmopolitanism” (constructivism, functionalism, formalism, purism), first of all being described as „decadent” avant-garde solutions and cubism. Consequently, if the post-war reconstruction in the West was based on the principles of modern architecture, approached in a rationalist spirit, in the regimes of popular democracy established under the control of Moscow the ar-

chitectural restoration process was carried out using the rules of anachronistic and costly neoclassicism. In Romanian architecture, socialist realism did not have the monopoly it assumed in literature or the massive influence it had in other arts, probably also due to the specific time lag between the architectural project and its execution; In the Romanian architecture of 1949-56, socialist realism did not take root as strongly as the political factor would have liked, projects dependent on previous architectural experience coexisting with the plans of strategic constructions that, under the rule of politically supported ideology, illustrated the principles of socialist realism.

Keywords: *Stalinist Romania, human rights, post-war architecture, socialist realism, architect's condition.*

Evoluția arhitecturii în România postbelică a cunoscut în anii 1945-47 o etapă distinctă, așezată sub semnul reconstrucției, firească după distrugerile provocate de război (peste 41 % din numărul podurilor de cale ferată și un sfert din infrastructurile de transport erau distruse)¹. Se intervine mult acum la nivelul infrastructurii, într-o nouă viziune, stimulată de ocupantul sovietic, iar din 1948 de regimul de democrație populară instaurat sub supravegherea Moscovei. Perioada 1945-1949 stă sub semnul unor proiecte interbelice rămase neexecutate din cauza conflagrației mondiale, putându-se vorbi astfel de o continuitate de limbaj arhitectonic. Un elocvent exemplu în acest sens este calea ferată Bumbesti-Livezeni, una dintre cele mai complexe opere de construcții realizate în România postbelică (pe 31 kilometri de traseu se succed 35 de poduri și viaducte și 39 de tuneluri). Proiectul unei linii feroviare care să traverseze Carpații Meridionali data încă de la finele secolului al XIX-lea, fiind ranforsat după Marea Unire, când au fost executate lucrări la respectiva cale ferată în anii 1924-31 și după 1937, în toamna anului 1941 fiind finalizate aproximativ 50% dintre lucrările necesare deschiderii circulației trenurilor prin Defileul Jiului. Condițiile războiului au încetinit lucrările, proiectul neputând fi gata în 1945 la termenul stabilit, așa încât la 1 octombrie 1946 existau doar 14 dintre cei 31 de kilometri (9 dinspre Bumbesti și 5 dinspre Livezeni). Proiectul interbelic a fost astfel finalizat în anul 1948, când în perioada

1 Ana Maria Zahariade, *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944-1989. Architecture in the Communist Project. Romania 1944-1989*, București, Editura Simetria, 2011, p. 24.

1 aprilie – 22 octombrie cei 27.988 de lucrători de pe Șantierul Național de Muncă Gheorghe Gheorghiu-Dej au reușit încheierea liniei pe distanța rămasă, traseul fiind inaugurat la 31 octombrie 1948. Tot la 1 aprilie 1948 va debuta activitatea și pe șantierul liniei Salva-Vișeu, proiect care data tot din anii interbelici, în contextul în care Maramureșul istoric fusese înainte de Marea Unire conectat la rețeaua feroviară a Regatului Ungariei doar prin linia spre Satu Mare – Sighetul Marmației, iar după Tratatul de la Trianon se impunea legarea părții sudice a Depresiunii, cuprinsă în granițele statului național, de sistemul de căi ferate al României. Astfel în anii '30, până în 1939, au fost construiți doar 15 kilometri care legau Salva de Telciu, în timp ce până în 1940 a fost realizată numai o legătură cu ecartament îngust între Telciu și linia Valea Vișeului-Borșa, calea ferată Salva-Vișeu dobândind în anii postbelici o importanță sporită întrucât Conferința de Pace de la Paris aloca nordul Maramureșului Uniunii Sovietice, acesta nemaifiind parte a Cehoslovaciei, ca în anii interbelici. În consecință, partea cu ecartament îngust a fost substituită de tronsonul lipsă, Telciu-Vișeu de Jos, realizat până la finele anului 1949 și care a impus construirea mai multor viaducte și a cinci tuneluri.

Era vorba în cazul acestor lucrări ample de infrastructură de politica noului regim de democrație populară de a inaugura, în 1948, o serie de mari șantiere susținute prin efortul Uniunii Tineretului Muncitoresc (U.T.M.), așa cum a fost cel de la Lunca Prutului, pentru regularizarea cursului inferior al râului, de la conducta de gaz metan de la Ceanu Mare – Cluj (pusă în funcțiune în 1948) ori de la pavarea drumului de centură al Bucureștiului². În primii ani după război, până în 1949, sunt astfel realizate opt poduri pe Mureș (trei dintre aceste având peste 100 de metri lungime), două tunele de cale ferată pe linia Războieni-Cluj, conducta de gaz Agnita-Botorca (montată în 1947); este refăcut Viaductul Caracău, veche linie de cale ferată pe tronsonul Miercurea Ciuc – Ghimeș (inițial inaugurat în 1897 de partea ungară și în 1899 de partea română, fiind un al doilea proiect feroviar care unea Transilvania de Regatul României, de data aceasta cu Moldova, după calea ferată Ploiești – Brașov) și care suferise distrugerii în cele două războaie mondiale, pentru utilizarea traseului fiind găsite de fiecare dată soluții reparatorii sau provizorii. Viaductul Caracău a fost re-

2 Vezi pe temă Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Curtea Veche Publishing, 2013.

construit în 1945 și la începutul anului următor, fiind dat în folosință în septembrie 1946.

În primii ani după război edificiile sunt concepute de arhitecți în maniera proprie de proiectare a fiecăruia, tributare deci curentelor interbelice (de la modernismul moderat la neoclasic sau Art Déco), unele proiecte datând de dinainte de conflagrația mondială. Se disting acum și arhitecți promotori ai unui modernism radical (Mircea Alifanti, Ascanio Damian)³. Dintre abordările arhitecturale ale epocii emerg construcțiile de utilitate publică: Palatul Ministerului Afacerilor Externe apoi sediu al Președinției Consiliului de Miniștri (1944-1945, refăcut în 1947-1948, arh. Duiliu Marcu⁴, Nicolae Sburcu), Palatul Direcției Generale Autonome a Căilor Ferate, în prezent clădirea Ministerului Transporturilor (1947, arh. Duiliu Marcu, Ștefan Călugăreanu, Paul Miclescu), sediul C.C. al P.C.R. din Aleea Modrogan, azi clădirea Ministerului Afacerilor Externe (1946, arh. Dorian Hardt), clădirea Ministerului de Finanțe (1940-1952, arh. Radu Dudescu, N. Cretzoiu), edificiul Ministerului de Interne, fost sediu al C.C. al P.M.R./P.C.R. în anii 1958-89, apoi al Senatului României până în 2006 (1938-1950, arh. Paul Smărăndescu, Emil Nădejde), o serie de clădiri administrative precum Casa de Pensii Gazelectrica a Societății de Gaz

3 A. M. Zahariade, Radu Ponta, *Professor Alifanti's Notebooks*, „Studii de Istoria și Teoria Arhitecturii. Studies in History & Theory of Architecture”, Bucharest, Volume 2/2014, *Indigenous Aliens, Mediators of Architectural Modernity*, p. 163-187; Miruna Stroe, *Ascanio Damian, Trade Fair Designer Extraordinaire*, „Studii de Istoria și Teoria Arhitecturii. Studies in History & Theory of Architecture”, Vol. 2/2014, p. 77-93; Simina Stan, *Mircea Alifanti. 1914-1999*, „Arhitectura”, București, nr. 6/2014, *Abstractizare*, rubrica „Efigii”; Eadem, *Ascanio Damian. 1914-2005*, „Arhitectura”, nr. 6/2014, rubrica „Efigii”.

4 Duiliu Marcu (1885, Calafat – 1966, București), cu studii la École des Beaux-Arts din Paris încheiate înainte de Marele Război, s-a remarcat în arhitectura românească pe fundalul trecerii de la neoromânescul purtător de mesaj național la modernismul funcționalist, devenind unul dintre promotorii celui din urmă. A fost președinte al Uniunii Arhitecților din R.P.R. și membru al Academiei Române. Printre lucrările sale notorii se numără Hotelul „Athenée Palace”, Clădirea Bibliotecii Academiei Române, Palatul Victoria, Clădirea Consiliului de Miniștri sau Clădirea Academiei Militare din București, Piața Unirii din Oradea sau Fațada Teatrului și Politehnica din Timișoara. *Traseu urban București. Arhitect Duiliu Marcu*, cercetător, fotograf și autor text arh. dr. Mariana Croitoru, coord. Oana Marinache, Ed. Istoria Artei, 2013, 10 p.; M. Croitoru, *Omul, arhitectul și profesorul Duiliu Marcu*, „Arhitectura”, nr. 1/2016; Eadem, *Duiliu Marcu – Arhitectura de interior a locuințelor. Comanditari*, „Arhitectura”, nr. 4(646)/2013, pp. 97-105, rubrica „Efigii”.

și Electricitate/în prezent sediul Institutului de Studii și Proiectări Hidroenergetice din București (1946-1949, arh. George Matei Cantacuzino) și officii poștale (Poșta Vitan de pe calea Vitan nr. 6 din București, 1940-50 sau Oficiul poștal Banu Manta din capitală, 1946, proiectat de arh. Octav Doicescu), teatrul de vară din Parcul Herăstrău și un club pe malul Lacului Herăstrău (1945-1946, arh. Octav Doicescu), Teatrul Nottara/vechiul Odeon de pe Bulevardul Magheru (1946, arh. Liviu Ciulley⁵), blocul de birouri I.P.R.O.C. fost Banloc de pe Calea Victoriei nr. 218, București (1943-1947, arh. Octav Doicescu), blocul „Zodiac” de pe Calea Dorobanților nr. 36-40 din București (1946, arh. Radu Dudescu, Mircea Marinescu, ing. Emil Prager⁶), aerogara Băneasa (proiectată în 1947, arh. Mircea Alifanti, Cleopatra Alifanti, Nicolae Bădescu, Ascanio Damian, Teodor Iconomu, Pompiliu Macovei, Alexandru Șerbescu)⁷, fabrica de textile A.P.A.C.A. (1947-1948, arh. Mircea Alifanti, Ion Ghika-Budești, V. Krohmalnic, Harry Stern, Gheorghe Pavlu, Ascanio Damian, I. Șerban – construcție care stă sub semnul funcționalismului), apoi bazinul și sala Floreasca (1949-1950, arh. Titu Evolveanu, Sofia Ungureanu, Willy Juster, Ascanio Damian, acoperișul sălii de sport fiind remarcabil prin nou-tatea procedurii tehnic folosit – arcele tridimensionale parabolice pentru realizarea structurii de lemn a acestuia), spitalul de copii „Emilia Irza” pe Bulevardul Lacul Tei (1946-1949, arh. Gr. Ionescu, readaptat în 1950 întrucât fusese conceput ca un edificiu destinat să adăpostească un cămin de copii), pavilionul expozițional H din Parcul Herăstrău (1948, ridicat în

5 Vezi pe temă Nicolae Șt. Noica, *Liviu Ciulley, un reper*, București, Editura Vreamea, 2011, 118 p .

6 În legătură cu opera de inginer constructor a lui Emil Prager, cunoscut pentru promovarea utilizării betonului armat în construcțiile din România, vezi N. Șt. Noica, *Emil Prager – un model*, București, Editura Vreamea, 2010, 119 p .

7 Construită în anii 1948-52, aerogara se remarcă prin concepția sa care îmbină modernismul și clasicismul stilizat, cu trimiteri la arhitectura proiectată în România de Duiliu Marcu, în Franța de Auguste Perret. R.N. [Raluca Niculae], *Aeroportul Internațional Aurel Vlaicu București, Băneasa (1948-1952)*, în Sidonia Teodorescu, Andrei Bîrsan, Raluca Niculae, Vasile Țelea, *Dicționar al arhitecturii românești moderne (sec. XIX, XX, XXI)*, (literele A-C), București, 2012, pp. 146-147 pe https://issuu.com/dictionaruar/docs/dictionar_arhitecti_si_cladiri_ac_u, accesat la 19 august 2020; Mihaela Criticos, *Aeroportul Internațional „Aurel Vlaicu”, București, Băneasa, 1948-1952*, pe 5+5 *clădiri pentru patrimoniul cultural național. 1950-1977*, pe <http://www.inforom-cultural.ro/5+5/cladire-aeroport-aurel-vlaicu.php>, accesat la 28 august 2020.

anii 1949-53, arh. Ascanio Damian, Harry Stern, Gustav Gusti)⁸.

România postbelică în care comunismul era pe cale să își afirme preeminența cu sprijin sovietic, iar apoi noul regim instaurat din 1948 au beneficiat de experiența tehnică a arhitecților disponibili, procesul formării de noi specialiști viabili în domeniu, favorabili din punct de vedere ideologic noilor autorități fiind destul de îndelungat. Breasla arhitecților a suferit în anii respectivi masiva ingerință a politicului, specialiști renumiți ai perioadei interbelice precum Petre Antonescu, Ștefan Balș, Constantin Iotzu, Constantin Jora au fost marginalizați, alții au cunoscut sistemul concentraționar comunist (George Matei Cantacuzino⁹, Ion D.

8 Ruxanda Beldiman, *Arhitectura românească în perioada 1944-1989*, în *Istoria românilor*, Vol. X. *România în anii 1948-1989*, coord. Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2013, pp. 1142-1143; V. Țelea, *Arhitectura secolului 20. Dicționar cronologic 1890-2000*, București, Editura Capitel, 2005; Gabriel Catalan, *Despre sovietizarea arhitecturii românești (1947-1955)*, „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, tom XLVII, 2010, pp. 108-109.

9 Arhitectul George Matei Cantacuzino (1899, Viena – 1960, Iași), fiul diplomatului N. B. Cantacuzino din familia princiară omonimă și al Marcelei Bibescu, nepoată de fiu a domnitorului Gheorghe Bibescu, rămâne un reper al curentului modernist moderat în arhitectura română și un teoretician de marcă al domeniului. Format la École des Beaux-Arts din Paris în anii '20, la început sub îndrumarea profesorului Gustave Umbdenstock, apoi în atelierul specialiștilor de orientare liberală Georges Gromort, istoric al arhitecturii și Roger-Henri Expert, arhitect promotor al grupării moderniste în arhitectura franceză, reprezentant al Groupe des Architectes Modernes, cristalizat în 1922 în jurul lui Auguste Perret, Tony Garnier și Henri Sauvage, G. M. Cantacuzino a fost puternic influențat de mélange-ul de influențe proprii modernismului, respectiv clasicismului francez pe care amintita grupare de specialiști o promova. Împreună cu arh. Octav Doicescu a fondat în 1939 cunoscuta revistă de arhitectură „Simetria”. Orientarea sa politică liberală, dezaprobată și în anii totalitarismului de dreapta, i-a adus în perioada regimului ideocratic de stânga încarcerarea nedreaptă și apoi marginalizarea socială în care și-a petrecut ultimii ani ai vieții la Iași. În semn de aducere aminte, Facultatea de Arhitectură a Universității ieșene îi poartă astăzi numele. Mirela Duculescu, *George Matei Cantacuzino (1899-1960). Arhitectura ca temă a gândirii/Architecture as a Subject of Thought*, București, Editura Simetria, 2010, p. 10-17, 136-138, 147-151; Jean Michel Cantacuzène, *Une vie en Roumanie. De la „Belle Époque” à la République populaire. 1899-1960*, Paris, L'Harmattan, 2011, 369 p. („Graveurs de mémoire”); Idem, *O viață în România. De la Belle Époque la Republica populară. 1899-1960*, traducere din limba franceză de Petruța Spănu, Iași, Editura Fides, 2012, 356 p. („Restitutio”, 19); Dan Teodorovici, *George Matei Cantacuzino. A Hybrid Modernist*, Tübingen/Berlin, Ernst Wasmuth Verlag, 2014, 240 p.; Idem, *George Matei Cantacuzino. Modernismul hibrid*, București, Editura Simetria, 2016, 256 p.

Enescu¹⁰, Arghir Culina¹¹), unii au ales calea exilului (vezi cazul arhitectului Haralamb Georgescu¹²). A fost o epocă în care regimul impus de la

10 Ion D. Enescu (1884, Curtea de Argeș – 1973, București) a proiectat o serie de clădiri de importanță publică din România, printre care Palatul Episcopal catolic din București – 1931, Palatul Arhiepiscopal din Constanța – 1932, Palatul clinicilor universitare din Cluj – 1934, în colaborare cu arh. I. I. Ivașcu sau edificiul Teatrului Dramatic din Galați, promovarea eclectismului din prima perioadă de creație fiind substituită treptat de preferința pentru funcționalism. S-a numărat printre liderii breslei arhitecților, aflându-se în fruntea Societății Arhitecților Români în perioada 1935-41 și în conducerea Colegiului Arhitecților din România. A fost implicat în viața politică a României interbelice, a condus Direcția de Arhitectură din cadrul Ministerului Sănătății, iar în anii celui de-Al Doilea Război Mondial a funcționat ca subsecretar de stat la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (în ultimul guvern Antonescu, iulie 1943 – 23 august 1944). Pentru participarea sa la guvernarea antonesciană a fost judecat în procesul, demarat în octombrie 1946, al lotului al treilea al miniștrilor și subsecretarilor de stat ai Guvernului Antonescu, primind atunci – la fel ca subsecretarul de stat al Propagandei naționale, italianistul Alexandru Marcu, 12 ani de temniță grea – și fiind încarcerat la Aiud. A fost eliberat la 11 noiembrie 1956. V.Ț. [V. Țelea], S.T. [S. Teodorescu], *Enescu, Ion D.*, în S. Teodorescu, A. Bîrsan, R. Niculae, Gabriela Petrescu, V. Țelea, *Dicționar al arhitecturii românești moderne (sec. XIX, XX, XXI). Arhitecți (literele D-H)*, București, 2014, pp. 66-6779 pe https://issuu.com/dictionaruar/docs/01dicționar_arhitecti_dh, accesat la 19 august 2020.

11 Arghir Culina (1883, Hrupisti Gramos, Grecia – 1972, București), arhitect de origine aromână, și-a legat numele de construcția a numeroase hoteluri bucureștene – printre care Hotel „Capitol”/fost „Luvru”, Hotel „Ambasador”, Hotel „Cișmigiu”/fost „Palace”, Hotel „Opera”/fost „Liric”, Hotel „Muntenia”/fost „Paris” sau fostul „Union”, unul dintre reperele Art Déco-ului din București –, de proiectarea de imobile de locuințe sau vile din capitală, abordând atât stilul neoromânesc la începutul carierei sale, cât și limbajul Art Déco-ului pe parcursul maturizării profesionale. Activ până în 1946 ca arhitect în cadrul Ministerului Economiei Naționale, a funcționat apoi, cu întreruperi dictate de factorul politic, ca arhitect la Academia Română, contribuind până în 1966 la ridicarea a cinci dintre institutele acesteia. V.Ț. [V. Țelea], R.N. [R. Niculae], S.T. [S. Teodorescu], *Culina/Culină, Arghir*, în S. Teodorescu, A. Bîrsan, R. Niculae, V. Țelea, *Op. cit.*, pp. 138-139.

12 Haralamb Georgescu (1908, Pitești – 1977, Los Angeles) s-a numărat printre arhitecții români adepți ai limbajului modernist. A fost colaborator al arhitecților Constantin Iotzu și Horia Creangă, contribuind la proiectele arhitecturale ale unor cunoscute edificii din România precum Imobilul ARO/”Patria” cu amintitul cinematograf, în București, hotelurile ARO și ARO Sport din Brașov, Halele Obor din capitală, o serie de vile pe litoralul românesc, în special la Mangalia și Eforie Nord etc. După 1947 a ales calea exilului, activând ca arhitect în California, unde a proiectat numeroase locuințe și reședințe în zone de deșert. Este și autorul proiectelor unor biserici ortodoxe în Ohio și Michigan, care fac trimiteri arhitecturale la edificiile mănăstirești din nordul Moldovei. *Haralamb H. (Bubi) Georgescu – a Romanian Architect in the United States of America: centenary 1908-2008 = Haralamb H. (Bubi) Georgescu – un arhitect român în Statele Unite: centenar 1908-2008*,

Moscova încălca în mod flagrant drepturile fundamentale ale omului, de la libertatea gândirii, a conștiinței și de exprimare și practicare a religiei, la libertatea opiniilor și a expunerii nestingherite a acestora, mergând până la cele mai grave abuzuri legate de negarea dreptului de liberă circulație al persoanei, atât în interiorul granițelor statului respectiv, cât și a dreptului de a putea părăsi propria țară ori de a reveni în aceasta. Iar seria de nesfârșite abuzuri ale regimului, marea parte a lor legiferate prin norme specifice regimurilor totalitare, culmina cu încălcarea deosebit de frecventă a dreptului de a nu fi arestat sau deținut în mod arbitrar, de a beneficia de o judecată corectă sau de a fi ferit prin lege de imixtiuni arbitrare în viața personală. Ca să nu mai vorbim de dreptul la libertatea de întrunire și de asociere pașnică. Inclusiv organismul creat după model sovietic, Uniunea Arhitecților din R.P.R., menită să înregimenteze corpul arhitecților, a trecut în anul 1959 printr-un sever proces de epurare, fiind excluși un număr de 47 de membri sub pretexte futele precum neplata cotizației sau slaba implicare în activitățile asociației (dintre societarii îndepărtați, șapte se aflau atunci în arestul organelor represive ale regimului, trei refuzaseră să accepte repartitia la un institut de proiectare care nu se afla în capitală, iar specialiști precum George Matei Cantacuzino, Ion Sturdza sau Ștefan Balș erau eliminați pe motivul lipsei de activitate). La fel ca în cazul literaților și artiștilor, soluția emigrării a fost preferată de foarte mulți specialiști, inclusiv în anii mai târzii ai deschiderii controlate de la mijlocul deceniului al șaptelea (atunci o serie de arhitecți de origine evreiască, considerați în deceniul precedent un pol de susținere al regimului în domeniu, au ales plecarea în Israel), ulterior în perioada regimului Ceaușescu (se stabilesc dincolo de Cortina de Fier arhitecți precum Radu Mănăilă în Elveția; Christian Tanascaux/Cristian Tănăsescu – Franța, 1974; Teodor Georgesco – Franța, 1978; Vladimir Arsene – S.U.A., 1978; Andrei-Pop Jora – Franța, 1979; Matei Paladi – Elveția, 1981; Francisc Echeriu – Germania de Vest, apoi Austria, 1984; Irina C. Rosetti – Franța, 1988 etc.), numărul profesioniștilor care au părăsit țara fiind de aproximativ 1.300¹³.

coord. Corneliu Ghenciulescu, English version Magda Teodorescu, text paralel în lb. engleză și română, București, Ed. Universitară „Ion Mincu”, 2008, 124 p.; V.Ț. [V. Țelea], S.T. [S. Teodorescu], G.P. [G. Petrescu], *Georgescu, Haralamb (Harlan Georgesco) [Bubi]*, în S. Teodorescu, A. Bîrsan, R. Niculae, G. Petrescu, V. Țelea, *Op. cit.*, pp. 107-108.

13 G. Catalan, *Op. cit.*, p. 112-114; Adrian Mahu, *Arhitecți români în străinătate*, București, Uniunea Arhitecților din România, 1992; Idem, *Arhitecții și exilul*, Onești, Magic Print, 2011, 449 p.; Idem, „*Arhitecții și exilul*”, „*Arhitectura*”, nr. 1-2, 2020, pp. 34-38, pre-

În acest context se poate afirma că în anii '50 s-a făcut apel la acei specialiști care aveau opinii pro față de noua putere de la București sau care fuseseră marginalizați pe nedrept în anii războiului și erau dornici de afirmare profesională, de exemplu arhitecții de origine evreiască, mulți dintre ei vexați în exercitarea profesiei în anii precedenți, în contextul afirmării la nivel european a totalitarismelor de dreapta. În februarie 1942, de exemplu, Colegiul inginerilor decidea radierea membrilor de origine evreiască, cu anumite excepții pentru cei naturalizați, reperul fiind anii 1918-1919, excluderile din sindicatele și asociațiile profesionale semnificând și decăderea din exercitarea profesiei, o situație similară înregistrându-se și în cazul arhitecților¹⁴. De asemenea, mulți arhitecți de origine evreiască se formaseră la începutul deceniului al cincilea în școlile private ale comunității evreiești în condițiile în care, din toamna anului 1940, tinerii evrei fuseseră excluși din toate formele de școlarizare statală. Școala privată de arhitectură evreiască – sponsorizată de Centrala evreilor – funcționa sub formula unei structuri de învățământ, *Cursuri de formație tehnică*, coordonate de Martin Bercovici și în cadrul căreia învățământul de arhitectură era coordonat de arhitectul Harry Stern¹⁵. Orientarea acestei școli de arhitectură era prin ex-

cum și întregul număr citat al revistei U.A.R., dedicat exodului arhitecților români; Alexandru Panaitescu, *Scurt istoric al organizării profesionale a arhitecților din România*, dosare de documentare Mariana Celac (perioada 1860-1950) și Alexandru Beldiman (perioada 1989-1999), p. 20 pe <https://www.uniuneaarhitectilor.ro/istoric>, accesat la 4 septembrie 2020.

14 International Commission on the Holocaust in Romania, *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania Presented to Romanian President Ion Iliescu November 11, 2004 Bucharest, Romania. Procesul de excludere a evreilor din societatea românească în timpul guvernelor lui Ion Antonescu cu și fără legionari: legislația antisemită, românilizarea și exproprierea*, pp. 225-226 pe <https://www.ushmm.org/m/pdfs/20080725-romania-commission-exclusion-jews-romanian.pdf>, accesat la 24 iulie 2020.

15 Vezi Decretul-lege nr. 3438 din 11 octombrie 1940 pentru reglementarea situației evreilor din învățământ, care transforma principiul *numerus clausus* din Decizia Ministerului Educației Naționale nr. 153.377/29 august 1940 în *numerus nullus*. Cursurile de pregătire tehnică erau autorizate prin Decizia ministerială nr. 201.151/1940. *Ibidem*, p. 227-229. În legătură cu aportul inginerului Martin Bercovici (1902, Bârlad – 1971, București) la tehnologia dezvoltării rețelei energetice din România, pentru contribuția sa în domeniul electroenergeticii specialistul fiind ales în 1955 membru corespondent al Academiei Române, iar în 1963 membru titular, vezi Alexandru Ionescu, Mihai Olteneanu, Costin Rucăreanu, *Un om între oameni. Martin Bercovici. In memoriam. 1902-1971. Membru titular al Academiei Române. Inginer electromecanic. Profesor universitar. Viața și opera*, București, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, 2010, 240 p.

celență modernistă, iar după 1944, odată cu reintegrarea studenților evrei în școlile de stat, a fost dat un nou impuls aderării la limbajul arhitectural modernist și la cristalizarea unui curent modernist românesc de factură moderată¹⁶. Dificila conciliere dintre tradiție și modernitate prezentă în abordarea concepției arhitecturale în România interbelică se perpetuează și în anii imediat postbelici, arhitecții propunând în general o arhitectură de esență raționalistă, apreciată ca adecvată nevoilor și limitărilor materiale ale reconstrucției de după cel de-Al Doilea Război Mondial¹⁷.

Pe acest fundal al evoluțiilor direcțiilor arhitecturii românești postbelice au loc transformările instituționale consecință a plasării țării în sfera de influență a Moscovei, rezultatul direct al acestora fiind o nouă abordare, puternic ideologizată, a proiectelor arhitecturale. O primă lovitură este dată organismului societar și totodată reprezentativ al comunității arhitecților din România, Societatea Arhitecților (fondată în 1891 și care avea ca organ Registrul Arhitecților, constituit în 1932 pentru a reglementa dreptul de semnătură)¹⁸. Asociația a trecut după 1945 printr-o perioadă dificilă, comitetul ei fiind desființat, iar periodicul de referință, vechea revistă „Arhitectura” – inițiată din 1906 ca organ al Societății Arhitecților Români, revistă profesionistă și care s-a impus în domeniu, în ciuda unor discontinuități în apariție –, încetase să mai fie publicată după cel de-Al Doilea Război Mondial¹⁹. În toamna anului 1947 va începe procesul asimilării Societății Arhitecților Români (S.A.R.) în cadrul Asociației Generale a Inginerilor din România (A.G.I.R.), continuat pe tot parcursul anului 1948 (cu toate că noua afiliere devenise funcțională cu începere din ianuarie 1948, un Congres al Arhitecților Români era programat doar pentru septembrie același an). Arhitecții erau astfel asimilați tehnicienilor,

16 A. M. Zahariade, *Op. cit.*, pp. 22-23.

17 Sorin Vasilescu, *Arhitectura în România 1945-1989*, în vol. *Arta din România, din preistorie în contemporaneitate (Romanian Art from Pre-History to the Present)*, coord. Răzvan Theodorescu, Marius Porumb, vol. II, București – Cluj-Napoca, Editura Academiei Române – Editura Mega, 2018, p. 541.

18 A. M. Zahariade, *Op. cit.*, p. 23.

19 Ultimul număr al revistei „Arhitectura” (tom unic pe anii 1943-44), apărut sub egida Societății Arhitecților Români, a ieșit în 1944, redactor fiind arh. Victor Smigelschi. În anii 1945-1948 reappare doar „Buletinul Societății Arhitecților Români”, publicație cu caracter informativ și periodicitate neregulată, ulterior tipărită de Ministerul Lucrărilor Publice, al Propagandei, apoi de A.G.I.R. sau Asociația Științifică a Tehnicienilor din R.P.R. ori Ministerul Construcțiilor. Al. Panaitescu, *Op. cit.*, p. 15.

în cadrul A.G.I.R. funcționând doar un cerc de studii și un centru de documentare pentru arhitectură și urbanism. S-a evoluat astfel din punct de vedere instituțional – în condițiile încorporării și apoi a desființării Societății Arhitecților Români și a încetării funcționării, din 1949, a Colegiului Arhitecților Români (organism carlist creat în 1938 și care substituia mai vechea formulă corporatistă, Corpul Arhitecților Români, constituit în 1932) – către Asociația Științifică a Inginerilor și Tehnicienilor²⁰, umbrelă societară sub care își desfășurau activitatea arhitecții, urbanistii și inginerii români în spiritul centralizat al implementării unui program de reconstrucție postbelică propus de regimul ideocratic de stânga după model sovietic. În ceea ce privește periodicele în care puteau publica acum arhitecții români, familiarizați cu paginile unor reviste precum „Simetria. Caiete de Artă și Critică” sau „Buletinul Societății Arhitecților Români”, trebuie reținut că „Revistele Tehnice A.G.I.R.-Construcției” – publicații eșalonate pe nu mai puțin de 9 specializări, încorporând și alte periodice mai vechi precum „Revista pădurilor” sau „Viața agricolă” – tipărite până în septembrie 1948 de un colectiv preponderent ingineresc, în care fuseseră incluși doar arhitecții Duiliu Marcu și I. Davidescu, își vor nuanța specializarea, devenind „Revistele Tehnice A.G.I.R.-Arhitectură și Construcției” și cooperând și nume precum Titu Evolceanu, Ion Ghika-Budești, Gustav Gusti, Mauriciu Silianu, Dumitru Vernescu²¹. Vechea revistă „Arhitectura”, a fost reluată din 1950 sub titlul omonim ca organ al Asociației Științifice a Tehnicienilor din R.P.R. și al Ministerului Construcțiilor, fiind publicată de Editura Tehnică, la începutul deceniului periodicul fiind inspirat de revista sovietică de arhitectură cu același nume.

Sub influența exemplului sovietic, din 1948 va fi promovat realismul socialist, bazat pe relația formă-conținut, fiind condamnate formulele

20 A.G.I.R. este transformată în iulie 1949 în Asociația Științifică a Tehnicienilor din R.P.R., care din mai 1951 va fi redenumită Asociația Științifică a Inginerilor și Tehnicienilor din R.P.R., tot atunci fiind desființate vechile organizații socio-profesionale, inclusiv S.A.R. *Ibidem*, p. 16.

21 G. Catalan, *Op. cit.*, p. 107; Mara Mărginean, *Reconstrucția postbelică în „Revistele Tehnice A.G.I.R.” – (Arhitectură și) Construcții (1947-1949)*, „Arhitectura”, nr. 5-6/2016, pp. 74-77; Gabriela Tabacu, *Revista Arhitectura. Studiu monografic și indici, 1906-1944*, pref. A. M. Zahariade, București, Editura Universitară „Ion Mincu”, 2006, 445 p.; ed. a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 2008, 446 p.; Eadem, *Monografii esențiale cu indici. Revista de Arhitectură și Construcție; Căminul – Studii și planuri de case*, pref. A. M. Zahariade, București, Editura Universitară „Ion Mincu”, 2012, [6] + 245 p.

„golite de substanță” proprii cosmopolitismului arhitectonic: constructivismul, funcționalismul, formalismul, purismul. În mod special erau calificate drept „capitaliste și decadente” soluțiile avangardiste și cubismul²². În consecință, dacă reconstrucția postbelică s-a făcut în Occident pornind de la principiile arhitecturii moderne, abordată într-un spirit raționalist, în regimurile de democrație populară instaurate sub controlul Moscovei procesul de refacere arhitecturală s-a realizat făcându-se apel la normele unui neoclasicism anacronic, tributar tradiției, chiar dacă se revendica drept expresie a realității contemporane, mai puțin practic întrucât era costisitor, lipsit de o dinamică a concepției²³. Cu toate acestea, trebuie menționat că în arhitectura din România realismul socialist nu a deținut monopolul pe care și l-a asumat în literatură sau influența masivă pe care a avut-o în alte arte, probabil și din cauza decalajului temporal specific dintre proiectul arhitectonic și executarea lui (de altfel, chiar și în sculptură, statuile dedicate lui Stalin au fost ridicate la noi spre sfârșitul perioadei staliniste). De aceea, în arhitectura din România anilor 1949-56, realismul socialist nu s-a înrădăcinat atât de puternic precum ar fi dorit factorul politic, proiecte tributare experienței arhitecturale anterioare coexistând cu planurile unor construcții strategice care, sub imperiul ideologiei susținute politic, ilustrau principiile realismului socialist. În anul 1949 fenomenul transformărilor instituționale avansează, fiind etatizată proiectarea în arhitectură. Dacă în perioada interbelică proiectarea se desfășura atât în ateliere ale unor ministere, departamente de stat sau proprii administrației locale, cât și în ateliere private, unde tinerii profesioniști desfășurau o utilă practică în arhitectură – în anul 1944 funcționând aproximativ 400 de arhitecți, în vreme ce urbanistii români, arhitecți și ingineri, erau organizați sub cupola Institutului Urbanistic din România, fondat în 1927, care avea ca organ „Urbanismul”, revistă apărută cu începere din 1932 –, din 1949 se introduce soluția etatizat-ideologizată a institutului de proiectare, prezent atât în București cât și în capitalele de regiuni în formula Institutului de proiectări industriale (I.P.I.) sau a Institutului de proiectări de construcții (I.P.C.)²⁴. Institutele de proiectare trebuiau să contribuie la realizarea planului anual de stat (1949-1950), ulterior la realizarea planurilor cincinale (1951-55 etc.).

22 G. Catalan, *Op. cit.*, p. 108.

23 S. Vasilescu, *Op. cit.*, p. 542.

24 A. M. Zahariade, *Op. cit.*, pp. 23-24; R. Beldiman, *Op. cit.*, p. 1143.

În mai 1949, printr-o hotărâre a C.C. al P.M.R. și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. se decidea sistematizarea și edificarea unor ansambluri de locuințe în centre dobrogene aflate pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră (Cernavodă, Medgidia, Năvodari). Era astfel inițiată o masivă operație de intervenție urbanistică având ca țintă arhitectura de uz privat – locuințele – fenomen care a debutat timid în capitală în anii postbelici (vezi ansamblul de trei blocuri cu creșă pentru salariații Administrației P.T.T. din Calea Rahovei, 1944/45-1948, proiectate de Haralamb Georgescu, Alexandru C. Jotzu; blocurile cu trei etaje din Cartierul Ferentari, 1946-1948, arh. Gh. Popov, H. Hornstein, V. Cristodulo, după un proiect interbelic; imobilele de locuit din Strada Batiștei nr. 3, 1945-46, arh. Horia Maicu), dar care viza în mod special centrele muncitorești (Hunedoara, stimulată de dezvoltarea combinatului siderurgic, 1947-1948, arh. Gustav Gusti, Corina Gusti, Dorian Hardt, Cezar Lăzărescu, proiectul fiind inițiat de Gustav Gusti, Anton Moisescu, Vladimir Perceac; cartierul Petroșani Sud, 1946-1953; Bumbești-Jiu, locuințele muncitorești; Reșița, cartierul Lunca Pomostului; Brașov, Steagul Roșu/Tractorul, 1948-1949, arh. Nicolae Nedelescu, Florin Teodorescu, Titu Elian, V. D. Marinescu; Călan, 1949-52, legat tot de combinatul siderurgic, ulterior construindu-se orașul nou). Pentru arhitectura de uz privat a fost adoptată într-o primă instanță, sub influența Moscovei, formula de import a cvartalului (o insulă urbană limitată de patru străzi, care respecta aliniamentul stradal concentrând imobilele plurifamiliale în jurul unei curți sau sistem de curți) – vezi ca un exemplu cvartalul realizat pe Șoseaua Panduri în anii 1952-54 după planurile arh. Ion Novîțchi, secondat de Carol Hacker, C. Ionescu și Alexandru Șerbescu, cu o abordare clasicizantă a fațadelor, proiectul inițial prevăzând două cvartale care trebuiau să flancheze Academia Militară²⁵. În special în centrele de pe Valea Jiului – unde Hunedoara a fost prima localitate cu un plan de sistematizare –, alături de vechea structură urbană se conturează orașele noi mono-industriale, pentru fostul județ Hunedoara fiind întocmit, cu începere din 1949, un plan de sistematizare regională care avea ca idee directoare construirea unor centre muncitorești alături de cele tradiționale (Hunedoara, Petroșani, Petrila, Vulcan, Lupeni – sugestive sunt cvartalurile proiectate de arh. M. Dima la Vulcan, respectiv de D. Hariton la Petroșani). Cu toate acestea, obiectivele planului cincinal 1951-55 nu aveau *in primis* în vedere ridicarea locuințelor muncitorești și a edificiilor

25 A. M. Zahariade, *Op. cit.*, pp. 54-55; S. Vasilescu, *Op. cit.*, p. 543.

adiacente (creșe, grădinițe, școli, dispensare, spitale, cantine, cinematografe, case de cultură, teatre, posturi și studiouri radio), ci construcțiile industriale și infrastructura de transport aferentă²⁶. Acest fenomen s-a oglindit și la nivel instituțional: vechiul Minister al Lucrărilor Publice de dinainte de 1948 – în fruntea căruia se afla în momentul instaurării regimului de democrație populară jurnalistul și politicianul Theodor Iordăchescu (ziarist la „România Muncitoare”, „Lupta” și „Socialismul”, lider sindical în anii interbelici și membru al Partidului Social-Democrat Român, susținător al unificării social-democrațiilor cu comuniștii în februarie 1948, ulterior membru în Biroul Politic al P.M.R.) – a fost transformat la 24 septembrie 1949 în Ministerul Construcțiilor, condus până la 17 martie 1950 de politicianul comunist Leontin Sălăjan, atunci membru al C.C. al P.M.R. (care mai fusese în 1948 ministru adjunct, dar la Muncă și Prevederi Sociale, din 1950 cu o spectaculoasă carieră militară, dacă e să amintim doar că din funcția de ministru al Construcțiilor a fost numit la 18 martie 1950 Șef al Marelui Stat Major al Armatei Române).

26 Planul anual de Stat din 1949 punea accent pe edificarea locuințelor muncitorești în special la Reșița (legat de tradiția centrului industrial de acolo, în siderurgie și construcții de mașini), Hunedoara, Brașov, București, iar în cel din anul următor, amintitelor centre se adăuga Valea Jiului (ca o regiune distinctă și importantă din punct de vedere al industriei extractive și al prelucrării minereurilor), dar și Ploieștiul (tot în conexiune cu exploatarea resurselor, de data aceasta petroliere), Turda (în legătură cu Fabrica de ciment de aici, dezvoltată în anii interbelici, când se constituise și o „colonie” pentru muncitorii de la „Cimentul”), Galațiul (în corelație cu cel mai important șantier naval al României interbelice) sau Clujul (legat de Uzinele de Material Rulant, care aveau în momentul respectiv o tradiție de 80 de ani de funcționare). De reținut că problema locuințelor sociale nu era una nouă, întrucât arhitecți precum Duiliu Marcu – specialistul predilect în domeniul al puterii din anii '30 – realizau în anii 1941-42 proiecte de locuințe muncitorești menite să acopere necesarul dezvoltării în domeniu de după război, recomandând însă evitarea, pe cât posibil, a structurilor de tip block, străine tradiției arhitecturale românești, a aglomerărilor locative excesive, tot din același motiv, apreciind totodată, în conformitate cu ideologia perioadei antonesciene, necesitatea ridicării amintitelor edificii sociale într-o arhitectură „națională”, cu specificul ei de la zonă la zonă. G. Catalan, *Op. cit.*, p. 109, 117; Irina Tulbure, „Palatele poporului muncitor”. *Ansambluri de locuințe din regiunile industriale (1944-1956)*, Comunicare prezentată la A.R.A. 9 – aprilie 2008, pe http://www.simpa-ra.ro/ara9/a9_01_13.htm, accesat la 19 august 2020; R. Beldiman, *Op. cit.*, p. 1148; M. Mărginean, *Ferestre spre furnalul roșu. Urbanism și cotidian în Hunedoara și Călan (1945-1968)*, Iași, Polirom, 2015, 344 p.; M. Stroe, *Locuind utopiile. Utopiile ca sursă comună a ideologiei comuniste și a discursului mișcării moderne*, București, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, 2007, 36 p.

Reorganizarea unor ministere în perioada regimului Gheorghiu-Dej a modificat și structura amintitului Minister al Construcțiilor, la începutul anilor '50 fiind organizat Comitetul de Stat pentru Construcții pe lângă Consiliul de Miniștri (în fruntea căruia se afla din 29 martie 1952 arhitectul Nicolae Bădescu, comunist ilegalist și fost director general, din 1947, în vechiul Minister al Lucrărilor Publice). Conducut de un președinte care avea rang de ministru, Comitetul a cunoscut de-a lungul anilor o serie de evoluții și schimbări de denumire, instituția devenind din 15 decembrie 1952, în contextul revalorizării importanței arhitecturii pe fundalul sistematizării urbane – vezi Plenara C.C. al P.M.R. și a Consiliului de Miniștri din 13 noiembrie 1952 care emite *Hotărârea cu privire la construcția și reconstrucția orașelor și organizarea activității în domeniul arhitecturii* – Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții (avându-l în frunte tot pe Nicolae Bădescu). Rolul comitetului era de a aviza și controla proiectele de sistematizare, construcție și reconstrucție a centrelor urbane, a proiectelor de clădiri publice și de locuit, în cadrele acestuia fiind înființat Institutul pentru Proiectarea Orașelor și construcțiilor Publice și de Locuit. Comitetul beneficia de o rețea capilară de secții de arhitectură și sistematizare la nivel regional și orașenesc, respectiv de o Direcție pe lângă Sfatul Popular al Bucureștiului²⁷. În același cadru de abordare a fost creată în 1952 – având doar un rol consultativ privind derularea proiectelor de arhitectură, fiind însă, în același timp gândită pentru înregimentarea publică și politică a specialiștilor – Uniunea Arhitecților din R.P.R. Acesta a fost organismul cel mai târziu structurat dintre uniunile de creație instituite după model sovietic în cultura română de către regimul de „democrație populară” (Uniunile Scriitorilor și Compozitorilor fiind fondate în 1949, Uniunea Artiștilor Plastici în 1950), noile autorități transformând în fiecare caz asociații precedente care aveau o tradiție în cultura interbelică²⁸. Pre-

27 A. M. Zahariade, *Op. cit.*, pp. 25-28, 31; Vlad Mitric-Ciube, *Stalinizare și destalinizare în arhitectura românească. Odiseea unui arhitect întemnițat politic*, în *Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social*, coord. Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, Iași-București, Polirom, 2014, pp. 186-206.

28 În cultura română au existat însă, la nivel instituțional, o serie de diferențe între vechile societăți interbelice (Societatea Scriitorilor, Societatea Compozitorilor, Societatea Arhitecților Români), care reprezentau o marcă a consacrării profesionale și Sindicatul Artelor Frumoase, organism care fusese creat pentru a apăra interesele sindicale ale acestora, protecția socială a membrilor săi, cea mai importantă direcție de activitate fiind funcționarea unei case de ajutor și pensii. Irina Gh. Cărăbaș-Olaru, *1945-1953: trasee*

ședinți ai Uniunii Arhitecților din R.P.R./din 1965 Uniunea Arhitecților din R.S.R. au fost Duiliu Marcu (1952-65), Pompiliu Macovei (1965-71) și Cezar Lăzărescu (1971-86), arhitectul Octav Doicescu ocupând funcția de președinte de onoare din 1971 și până la moartea sa, survenită în anul 1981. În perioada 1986-1989, de la decesul arhitectului Cezar Lăzărescu și până la reorganizarea postdecembristă a Uniunii, aceasta a cunoscut un interimat, aflându-se sub conducerea vicepreședinților. Uniunea își va baza funcționarea la nivelul întregii țări pe filialele din teritoriu²⁹. Tot după model sovietic este constituit Fondul de arhitectură (pentru a asigura baza materială a activităților culturale și a oferi asistență membrilor Uniunii)³⁰. În perioada 1952-1965, revista „Arhitectura” devine „Arhitectura R.P.R.”, periodic al Uniunii Arhitecților din R.P.R. și al Comitetului de Stat pentru Arhitectură și Construcții al Consiliului de Miniștri/din 1961 Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare, abia după 1965 revenind la vechiul titlu, ca organ al Uniunii Arhitecților din R.S.R. și al Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare, după 1971 doar al Uniunii Arhitecților. Până la mijlocul anilor '50, publicația era

instituționale și destine politice în arta românească postbelică, Editura Muzeului Literaturii Române, pp. 24-26 http://www.cesindcultura.acad.ro/images/fisiere/rezultate/postdoc/rapoarte%20finale%20de%20cercetare%20stiintifica%20ale%20cercetatorilor%20postdoctorat/lucrari/Carabas_Irina.pdf, accesat la 27 iunie 2020.

²⁹ Funcționarea Uniunii Arhitecților în anii regimului comunist a fost marcată de trei Conferințe Naționale care au adoptat o serie de măsuri importante pentru destinul instituției: Conferința Națională din 21-22 decembrie 1952, convocată în sialul Plenarei C.C. al P.M.R. din noiembrie același an, prin care se constituie Uniunea și este ales primul președinte al acesteia (sediul ei va fi, până în 1977, în fostul imobil al Jockey Club din Strada Episcopiei nr. 9, aici fiind și Casa Arhitectului, organizată tot atunci și Biblioteca Uniunii, precum și redacția revistei „Arhitectura”, ulterior asociația transferându-se în clădirea nouă a Institutului de Arhitectură, din Strada Academiei nr. 18-20, unde va funcționa până în 2002); a doua Conferință Națională a U.A. din R.P.R., desfășurată în zilele de 24-26 mai 1965, când este ales noul președinte, Duiliu Marcu primind titlul de președinte de onoare (organismul numărând atunci 1238 de membri și 10 filiale), respectiv a treia și ultima Conferință a U.A. din R.S.R., organizată în 4-5 martie 1971 – de data aceasta cu participarea liderului comunist Nicolae Ceaușescu, care și-a exprimat punctul de vedere în domeniu, momentul marcând o schimbare radicală a practicii în sfera urbanismului și arhitecturii, în directă legătură cu indicațiile prezidențiale –, soldată din nou cu alegerea președintelui. Al. Panaitescu, *Op. cit.*, pp. 17-19, 22-23, 25-26.

³⁰ Prevăzut a se înființa prin hotărârea din 13 noiembrie 1952 și organizat în 1955. *Ibidem*, p. 20. Vezi Decretul nr. 95 din 31 martie 1955 pentru organizarea și funcționarea Fondului de arhitectură din R.P.R., publicat în „Buletinul Oficial”, nr. 6, 4 aprilie 1955.

calchiată după revista sovietică omonimă, inclusiv din punct de vedere al formatului, așezării în pagină, conținutului³¹.

Reorganizările ministerelor din anul 1953 au adus și modificări la nivelul ministerelor de resort, din 28 ianuarie 1953 fiind înființat ca organism de sine stătător, în contextul politicilor economice ale regimului, Ministerul Construcțiilor și Industriei Materialelor de Construcții (care de la 8 octombrie 1954, dovadă a importanței industrializării și construcțiilor pentru regim, a fost scindat în Ministerul Construcțiilor și Ministerul Industriei Materialelor de Construcții), în timp ce arhitectura rămânea de competența Comitetului de Stat pentru Arhitectură și Sistematizare (condus pe mai departe, până în martie 1957, de Nicolae Bădescu). Ministerul Construcțiilor și Ministerul Industriei Materialelor de Construcții au funcționat separat până în martie 1957, iar ulterior au fost reunite, ca Minister al Construcțiilor și Materialelor de Construcții. La 4 mai 1959, pe structurile vechiului Minister al Construcțiilor și Materialelor de Construcții a fost organizat Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare – structură cu rang de minister (vezi Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 781/1959)³², pe lângă care va funcționa în același an Direcția Monumentelor Istorice, Ministerul Industriei Construcțiilor fiind ulterior revitalizat (la 27 februarie 1962).

La nivelul învățământului de arhitectură, Facultatea de Arhitectură – în condițiile reorganizării Institutului Politehnic – a funcționat din 1949 în cadrul Institutului de Construcții (modelul fiind cel sovietic, întrucât arhitectul era asimilat inginerului, iar arhitectura era departe de a fi apreciată ca artă), iar din 1952 va dobândi o structură autonomă, aceea de Institut de Arhitectură, după un an primind numele arhitectului-fondator Ion Mincu. Școala superioară de arhitectură românească a stimulat crearea de noi specialiști (în anul 1953, de exemplu, numărul locurilor Institutului era de 120), instituția fiind flancată de o școală postliceală de arhitectură

31 I. Tulbure, *From Casa Scânteii to Casa Poporului and Back. Architecture as Icon of a Totalitarian Regime*, „Studies in History & Theory of Architecture. Printed in Red. Architectural Writings during Communism”, p. 82 pe https://sita.uauiim.ro/f/sita/art/5_sITA_Tulbure.pdf, accesat la 18 august 2020; A. M. Zahariade; Ioan Lascu; Augustin Ioan, *Arhitectura românească postbelică – Istoriei reprimată; revista Arhitectura ca sursă a arhitecturii postbelice*, [2001].

32 Vezi Cristian Vasile, *Viața intelectuală și artistică în primul deceniu al regimului Ceaușescu. 1965-1974*, București, Humanitas, 2014, subcap. *Proiecte de reorganizare a Direcției Monumentelor Istorice în anii 1960*, pp. 37-41.

(S.T.A.C.O.). Cercetarea în domeniu a fost completată din 1950 de Institutul pentru Cercetare în Construcții³³. De la începutul anilor 1970, învățământul superior de arhitectură la Cluj, Iași sau Timișoara va fi instituit în cadrele Facultății de Construcții a Institutului Politehnic, fiind însă sistat în anii 1980-89 (în 1983 a absolvit ultima promoție de studenți), ulterior reluat în formula secțiilor (din 1990), apoi a facultăților de arhitectură din cadrul Universităților Tehnice/Politehnice.

Dacă anii 1945-49 sunt marcați de definitivarea unor proiecte interbelice și de interesul pentru refacerea infrastructurii, perioada 1949-60 rămâne exemplară în România pentru grefarea principiilor arhitecturii staliniste. Este o epocă în care arhitectura își modifică fizionomia și la nivel european, odată cu anii '60 punându-se accent pe trama structurală, repetitivitatea unităților interne nefiind mascată ci, dimpotrivă, accentuată de fațadele edificiilor³⁴.

Dintre clădirile edificate în România deceniului al șaselea, purtând marca realismului socialist și urmând exemplul arhitecturii comuniste staliniste sunt de amintit, în primul rând, Casa Scânteii, concepută în anii 1949-52, planurile fiind datorate arhitecților Horea Maicu, Nicolae Bădescu, Marcel Locar, Mircea Alifanti, Nicolae Sburcu, Valentin Iorga, Ludovic Staadecker³⁵. Decizia politică pentru ridicarea celui mai important edificiu destinat propagandei noului regim, menit să adăpostească centrul de presă al acestuia – Casa Scânteii – a fost luată în 1948, fiind anturată în anii următori de o serie de manifestări specifice agitprop-ului, reliefând complexitatea unui veritabil proiect socialist la care erau chemate să par-

33 Reforma învățământului din 1948 substituie colegiul care descindea din vechea Școală de Arte și Meserii din secolul al XIX-lea cu Școala Medie Tehnică de Arhitectură, devenită în 1955 Școala Tehnică de Arhitectură și Construcția Orașelor (S.T.A.C.O.), mai apoi, în anii 1975-1984, funcționând ca liceu de arhitectură. A. M. Zahariade, *Op. cit.*, pp. 29-31.

34 A. M. Zahariade, A. Ioan, Mariana Celac, Hans-Christian Maner, *Teme ale arhitecturii din România în secolul XX*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2003, pp. 115-122.

35 R. Beldiman, *Op. cit.*, p. 1143; Horea Maicu, *Despre proiectarea Casei Scânteii*, „Arhitectura”, 1951, 1; I. Tulbure, *Op. cit.*, pp. 78-89; Al. Panaitescu, *De la Casa Scânteii la Casa Poporului. Patru decenii de arhitectură în București, 1945-1989* (cu un *Dicționar concis al arhitecților 1945-1990* de arh. Rodica Panaitescu), postfață arh. M. Celac, București, Simetria, 2012 (cap. II. *Arhitectura Bucureștiului în anii 1950-1965*, subcap. 1. *Casa Scânteii, emblema noii puteri comuniste*).

tipice „voluntar” și capilar „masele populare”, dovadă a reușitei procesului importării ideologiei sovietice (festivalurile „Scânteia” din toamnele anilor 1948 și 1949 care celebrău 4, respectiv 5 ani de apariție în libertate; cursele „Scânteia” de ciclism și motociclism București-Predeal, respectiv București-Oradea din aprilie, respectiv septembrie 1949 etc.). Construcția, proprie expresiilor realismului socialist, era inspirată de modelul sovietic al Universității Lomonosov din Moscova – proiect repropus în diverse variante atât în U.R.S.S. cât și în Europa Răsăriteană, dintre edificiile care prezintă similarități fiind de amintit în primul rând Palatul Culturii și Științei din Varșovia (rămasă cea mai înaltă clădire din Polonia, ridicată în anii 1952-1955, aici fiind găzduit al V-lea Festival Mondial al Tineretului și Studenților în anul 1955, turnul edificiului fiind realizat, ca un cadou al U.R.S.S.-ului pentru Polonia, cu ajutorul planurilor și al forței de muncă sovietice) sau Clădirea Academiei de Științe Letone de la Riga (construită cu începere din 1951 și până la începutul anilor '60, în contextul în care Letonia devenise după al Doilea Război Mondial parte a Uniunii Sovietice, fondurile fiind colectate din nou înființatele colhozuri letone, iar atunci când acestea au devenit insuficiente, din „donațiile voluntare” ale populației rurale a țării) – planurile sale fiind definitivare tocmai în 1952, an al apogeului ingerinței staliniste în România, al Constituției calchiate după model sovietic, al reorganizării arhitecturii autohtone și al definitivei sale înregimentări instituționale, al expoziției de arhitectură românească de la Moscova (deschisă în iunie 1952) sau al expoziției dedicate celor 20 de ani de apariție a „Scânteii”, al primatului acordării Premiului de Stat pentru arhitectură tocmai proiectului Casei Scânteii (noiembrie 1952), distincție care nu fusese conferită din 1949 pe motiv că nici unul dintre planurile prezentate nu exprima percutant transformarea societății românești³⁶. Planul anual de stat pe 1949 prevedea, alături de ridicarea Casei Scânteii (nucleu al propagandei jurnalistice și editoriale), construirea unui nou studio cinematografic la București (centru al propagandei filmografice, proiect care a debutat abia în 1950, construcția Studioului Cinematografic „București” fiind inițiată la Buftea în iulie 1950 și finalizată la sfârșitul deceniului, arh. Nicolae Cucu, Ștefan Bortnovschi), reconstruirea Teatrului Național din București și realizarea de noi teatre în șase centre industriale (baze ale pro-

36 Alături de proiectul Casei Scânteii a mai fost premiat cel al Termocentralei Doicești. I. Tulbure, *Op. cit.*, pp. 80-82; G. Catalan, *Op. cit.*, p. 108. Pe tema momentului 1952 vezi Al. Panaitescu, „Consacrarea fracturii – momentul 1952”, *Arhitectura*, nr. 3-4/2016.

pagandei scenice, în rândul acestora fiind de reținut Teatrul Municipal din Hunedoara, 1953, arh. Nicolae Porumbescu).

Legat de proiectul propagandei de pe scena teatrelor și de necesitatea unui edificiu bucureștean adecvat acesteia în condițiile în care Naționalul din capitală fusese bombardat în 1944, este de reținut că realizarea amintitei construcții va avea loc în contextul desfășurării la București, în vara anului 1953, a celui de-al III-lea Congres Mondial al Tineretului (2-30 iulie) și, succesiv, a celui de-al IV-lea Festival Mondial al Tineretului și Studenților pentru Pace și Prietenie (2-16 august, organizat în succesiunea celor de la Praga – 1947, Budapesta – 1949 și Berlin – 1951, sub atenția control sovietic exercitat prin organisme precum Federația Mondială a Tineretului Democrat sau Uniunea Internațională a Studenților)³⁷. Cu o participare impresionantă (30.000 de persoane din 111 țări, aproape dublă numeric față de prima ediție, când s-au reunit la Praga 17.000 de tineri din 71 de țări), evenimentul a impus ridicarea unei serii de edificii în capitală, cu începere de la Teatrul de Stat pentru Operă și Balet/Opera Română (finalizat într-o primă formulă pentru eveniment, în 1953, structura fiind reluată și finisată după manifestare și încheiată ulterior în 1954, arh. Octav Doicescu, Valentin Iorga, Paraschiva Iubu, Nicolae Cucu, Aurel Teodorescu, Dan Slavici), continuând cu ansamblul Parcului de Cultură și Sport 23 August (ulterior Parcul Național, apoi Parcul Lia Manoliu, 1953-55, arh. Willy Juster, Anton Dâmboianu, ing. G. Aznavorian, George Filipianu; în parc, situat în zona Bulevardului Basarabia în Vatra Luminoasă, Amfiteatrul/Teatrul de vară „Mihai Eminescu”, construit în 1952-53, cu o capacitate de 4.200 de locuri, îmbină în contextul expresiei realist socialiste care emerge din concepția întregului complex al parcului, modele de inspirație greco-elenistică și romană în abordarea formei amfiteatrului, soluția greco-elenistică a întrepătrunderii cu peisajul fiind amendată de soluția romană a incintei perfect delimitată, având scena închisă către exterior printr-un decor arhitectural fix, un portic inspirat din Renașterea italiană timpurie condimentat cu elemente de arhitectură proprii stilului brâncovenesc, motivele specifice tradițiilor românești oglindindu-se în tratarea capitelurilor, panourilor de balustrade sau frizelor ornamentate cu

37 Florin Constantiniu, *O altă față a Festivalului Internațional al Tineretului și Studenților din 1953*, pe „Historia” <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/o-alta-fata-a-festivalului-international-al-tineretului-si-studentilor-din-1953>, accesat la 4 iulie 2020.

discuri ceramice)³⁸, cu Teatrul în aer liber „Nicolae Bălcescu”/Teatrul în aer liber din Grivița Roșie (plasat pe Bulevardul Bucureștii Noi³⁹, în Parcul Bazilescu, 1953, arh. Paul Emil Miclescu, Victor Agent – parcul de 17 ha a fost reamenajat atunci pentru a oferi un cadru verde proiectului, cele 2.000 de locuri preconizate fiind plasate atât în gradene – 1.800 – cât și într-o galerie acoperită, principiul compoziției arhitecturale fiind unul clasicizant) sau cu Cinematograful „Înfrățirea între popoare” din Bucureștii Noi, în prezent Teatrul Masca (1953, arh. Dan Bacalu, Traian Stănescu, Nicolae Porumbescu)⁴⁰. În 1960 va fi finalizată Casa Radiofoniei (arh. Tiberiu Ricci, Mihai Ricci, E. Beral, Leon Garcia) și tot la sfârșitul deceniului al șaselea proiectul Sălii Palatului (plasată în spatele fostului Palat Regal și destinată găzduirii marilor Congrese ale partidului unic, de aceea denumită și Sala Congreselor, 1958-62, arh. Horia Maicu, Tiberiu Ricci, Ignace Șerban, fiind identificabile elemente arhitecturale de inspirație română precum pseudo-cupola sau arcele utilizate ca leit-motiv)⁴¹ și al ansamblului

38 *Teatrul de vară Mihai Eminescu, București (1952-53)*, pe https://www.docomomo.ro/cladiri_doc_14_teatrul-de-vara-mihai-eminescu-bucuresti-1952-1953_pg_0.htm, accesat la 19 august 2020; V.Ț. [V. Țelea], *Complexuri sportive*, în S. Teodorescu, A. Bîrsan, R. Niculae, V. Țelea, *Op. cit.*, pp. 220, 222.

39 Zona Bucureștii Noi, inițial aparținând Comunei Băneasa, a devenit la începuturile anilor '40 cartier al orașului feroviar Grivița (în zonă fusese construit în perioada interbelică sediul Mișcării Legionare, Casa Verde, finalizată în 1934 și transformată după război într-un sediu al Regiei C.F.R.). Bucureștii Noi au devenit în 1950 cartier al Bucureștiului, acesta fiind situat, până la reorganizarea administrativ-teritorială din 1968, în raionul Grivița Roșie, apoi, din anul respectiv și până în 1979, în sectorul 8.

40 S. Teodorescu, A. Bîrsan, R. Niculae, V. Țelea, *Op. cit.*, sub voce; S. Teodorescu, A. Bîrsan, R. Niculae, G. Petrescu, V. Țelea, *Op. cit.*, sub voce.

41 G. Catalan, *Op. cit.*, p. 110; A. Ioan, *O sută de ani de arhitectură în România (II)*, 13. 11. 2018 pe <https://atelier.liternet.ro/articol/19628/Augustin-Ioan/O-suta-de-ani-de-arhitectura-in-Romania-II.html>, accesat la 18 august 2020; S. Vasilescu, *Op. cit.*, p. 543-545, 547. De altfel, arhitectul Tiberiu Ricci s-a inspirat mult din construcțiile romane, prevalent din arhitectura interbelică fascistă (influențele acesteia apar și în proiectul Casei Radiofoniei, realizată în colaborare cu tatăl său, arhitectul Mihail Ricci, planurile fiind mai vechi, încă din timpul Societății Române de Radiodifuziune). Construcția Palatului Radiodifuziunii s-a realizat treptat, studiourile fiind edificate cu începere din 1949, iar clădirea fiind utilizabilă din 1952. Sala de concerte a fost ridicată mai târziu, din 1959 și până în 1961, fiind inaugurată cu ocazia Festivalului Enescu. De reținut că și proiectul Sălii Palatului era mai vechi, datând din anii 1945-47, ceea ce explică referințele romane. De altfel, procesul treptatei destalinizări mărturisit de arhitectura din România de la finele anilor '50 a trecut printr-o etapă în care emfaza clasicizantă de matrice sovietică se

de locuințe aferente (datorate arhitecților Tiberiu Niga, George Filipeanu, Leon Garcia). De reținut că o serie de edificii remarcabile vor fi realizate în formule neoclasiche, mai ales de arhitecți care se specializaseră în Italia în anii interbelici, precum Richard Bordenache (vezi Casa de odihnă/Palatul de la Snagov, 1950-51 sau fațada dinspre Piața Palatului a Societății Generala – „Palazzo Calcaneo”, 1952-54). Limbajului neoclasicizant îi este circumscrisă și construcția Casei de Cultură a Sindicatelor/Teatrului din Reșița (1950, arh. T. Niga, Șt. Catina). La nivelul infrastructurii, în deceniul al șaselea sunt proiectate și o serie de gări cu o concepție arhitecturală reușită: vezi clădirile garilor din Constanța (deschisă din 1960) sau Brașov (dată în folosință în 1962) după planurile arh. Teonic Săvulescu (specialist care, împreună cu Duiliu Marcu realizase la finele anilor '30 notabila concepție Art Déco a Palatului C.F.R. din București, ridicat din 1938 până în 1948 în Piața Gării de Nord, la vremea respectivă cea mai mare clădire din România) și ale arh. Florin Ionescu⁴².

Anii '50 înregistrează urbanistic apariția unor orașe cu totul noi, industriale – frecvent monoindustriale –, în condițiile stimulării industriei extractive și a celei grele (orașul Victoria, lângă Făgăraș, dezvoltat după 1948 în jurul uzinei chimice deschisă încă de la finele anilor '30 la Ucea;

diluează gradual în favoarea neoclasicismului simplificat sau epurat – formula preferată de arhitectura Italiei mussoliniene – prezent în concepția unor edificii tocmai în contextul unei precedente propensiuni și familiarizări a specialiștilor cu amintita orientare stilistică (vezi de exemplu proiectele lui Constantin Moșinschi – imobilul „Romarta copiilor”/sediul B.R.D. sau blocul de locuințe „Gioconda”, ambele din 1958-59). Arhitectul Tiberiu Ricci era interesat de problemele acusticii și a soluțiilor arhitecturale necesare îmbunătățirii acesteia, ceea ce explică faptul că i-au fost încredințate amintitele proiecte, precum și cel al Palatului Televiziunii, București, 1968-70. Vezi Mihail Ricci, Tiberiu Ricci, *Introducere în acustica arhitecturală*, București, Ed. Tehnică, 1974, 184 p. De asemenea cu studii în Italia, la Școala Română de la Roma, arhitectul Nicolae Cucu va contribui la proiectarea unor edificii și interioare de edificii unde inspirația romană și italiană este evidentă (vezi interiorul și mobilierul Operei de Stat, sala fiind de tip italian și cu o abordare clasicizantă a decorului sau Monumentul Eroilor din Parcul Carol, ridicat în anii 1959-63, în colaborare cu Sebastian Moraru, Jean Nămescu, Aurel Dan, șeful de proiect fiind Horea Maicu, unde cupola grandioasă, placată cu mozaic aurit trimite la modelul Panteonului lui Agrippa din Roma, fenomen explicabil întrucât și acest proiect data de la începutul anilor '40, când influența culturală și arhitecturală italiană era ridicată la nivel de politică de stat în virtutea propensiunii către legitimarea originilor propusă de regimul ideocratic de dreapta, monumentul fiind atunci conceput pentru a fi dedicat eroilor neamului și abia ulterior convertit în Panteon al liderilor comuniști).

42 S. Vasilescu, *Op. cit.*, pp. 542, 546.

orașul Dr. Petru Groza, dezvoltat la mijlocul anilor '50 în Bihor, lângă satul Ștei, legat de exploatarea de uraniu de la Băița, Colonia Uricani, 1950-55, bazată pe extragerea cărbunelui etc.), a unor centre civice și ansambluri edilitare de matrice sovietică precum cele de la Tohan (lângă Brașov, ridicat în legătură cu Uzina Mecanică Tohan Zărnești, fabrică de armament fondată încă din 1938 ca parte a grupului industrial Malaxa, cunoscută în perioada comunistă ca Uzina 6 martie Zărnești, cu o față civilă de producător de biciclete și motorete) etc. De altfel, fenomenul a fost unul tipic perioadei comuniste, mai târziu înregistrându-se procesul constituirii unor orașe agro-industriale⁴³. Sunt anii în care continuă edificarea, alături de vechea structură urbană, a noilor centre muncitorești pe Valea Jiului. Trebuie reținut însă că reala pondere și cele mai importante realizări ale arhitecturii anilor '50 – cel puțin din perspectiva investițiilor – au fost cele din domeniul industrial (Termocentrala „Gheorghe Gheorghiu-Dej” din Doicești, arh. Aurel Doicescu – 1950; Termocentrala de la Sângeorgiu de Pădure, arh. M. Bănișor, M. Neculce, M. Dumitrescu – 1952; Laminorul Blooming de la Hunedoara, arh. Iulian Deșcu, Șt. Demianof, A. Florian; Fabrica de îngrășăminte de la Năvodari, arh. M. Ștefan, F. Ralet, G. Dancovici – 1953; Fabrica Electroputere din Craiova, arh. Iosif Popescu, Victor Hagi, Gabriela Donciu și Lucian Stor – 1955; Combinatul Metalurgic Câmpia Turzii, arh. George Cristinel – 1955; Fabrica de ciment Medgidia, cu cele șase linii de producție bazate pe procedeu umed construite în anii 1950, arh. N. Georgescu, N. Mănescu; Fabrica de faianță Sighișoara, arh. T. Georgescu, N. Botez – 1957; Hidrocentrala „V.I. Lenin” de la Bicaz, arh. N. Nedelescu, T. Elian, D.V. Marinescu, Fl. Simionescu – funcțională din 1960; Fabrica de zahăr Luduș, arh. T. Dassu, G. Rosetti, H. Kunst, dată în folosință în 1960 etc.)⁴⁴.

În mod particular după 1960, în contextul accentului pus pe industrializare ca reper al evoluției societății socialiste, sunt edificate în orașele țării veritabile cartiere-dormitor, destinate adăpostirii muncitorilor recrutați din mediile rurale, nu rareori din alte zone ale țării mai puțin dezvoltate, din punct de vedere numeric apartamentele edificate denotând o creștere fără precedent⁴⁵. Fenomenul a fost unul treptat și a protejat în-

43 A. Ioan, *O sută de ani de arhitectură în România (II)*; G. Catalan, *Op. cit.*, p. 111.

44 G. Catalan, *Op. cit.*, p. 110; S. Vasilescu, *Op. cit.*, p. 546.

45 Procesul migrării populației tinere dinspre zonele rurale către centrele industriale nou constituite este sugestiv numeric (dacă în 1948 doar 22% din populația țării locuia în

tr-o primă instanță vechile centre istorice. În București noile imobile de locuințe sunt ridicate fie în perimetrul orașului vechi în zonele care ofereau disponibilitate, unde densitatea clădirilor o permitea, fie în cartierele periferice, un caz aparte fiind constituit de proiectul Sălii Palatului și locuințelor adiacente. În ceea ce privește prima situație, a fost caracterizată de inserții de tip plombă în centrul vechi (vezi intervențiile din Piața Romană – arh. Octav Doicescu, Sofia Ungureanu; de pe Bulevardul Magheru, de la nr. 35 – arh. D. Ignătescu sau din apropierea Teatrului Nottara – arh. Carol Crișan; de pe Bulevardul Nicolae Bălcescu, de la blocul Scala/vezi imobilul „Sanitas” – arh. Virgil Nițulescu, blocul Unic – arh. E. Cosmatu, blocul Dalles – arh. Octav Doicescu, Paraschiva Iubu; de pe Calea Victoriei sau de pe Bulevardul 1848/Bulevardul Ion C. Brătianu – arh. M. Horstein, D. Ignătescu)⁴⁶. A doua abordare, a construirii de ansambluri de locuințe la periferie a condus la ridicarea treptată a unor cartiere noi: vezi cartierele de locuințe Floreasca (cca. 1957, arh. Virgil Nițulescu, Corneliu Rădulescu); Balta Albă – Titan (edificat într-o primă etapă în anii '50-'70 în legătură cu Fabrica de locomotive Malaxa, devenită 23 August și cu Fabrica de țevi omonimă, denumită ulterior Republica); Bucureștii Noi (construit în două etape, prima debutând la finele anilor '50 pe parcelele libere din zonă, unde au fost ridicate blocurile plasate pe partea dreaptă a Bulevardului Bucureștii Noi, între strada Cireșoiaia, Bulevardul Gloria și strada Subcetate, la momentul respectiv o serie de planuri fiind inițiate în anii 1954-57 de arhitecții Alexandru C. Jotzu/Iotzu și V. Aslan, inginerii T. Bombiger și N. Stroescu⁴⁷, iar a doua etapă demarând la sfârșitul anilor

mediul urban, în 1965 procentul a crescut la 29,8%, în 1985 înregistrându-se proporția de 50,6%, ceea ce, din perspectiva locuirii, transforma incontestabil România comunistă dintr-o țară preponderent agrară într-una cu o pondere semnificativă a industrializării). Pentru 1990 era prevăzută o locuință pentru fiecare familie (unitatea standard de calcul fiind apartamentul mediu cu două camere), iar ritmul de edificare al acestora a fost deosebit de accelerat, mai ales în contextul politicii demografice promovată de regimul Ceaușescu. Pe temă M. Stroe, *Locuirea: între proiect și decizie politică. România 1954-1966*, București, Editura Simetria, 2015, 261 p.; A. M. Zahariade, *Op. cit.*, p. 44.

46 R. Beldiman, *Op. cit.*, p. 1143-1144; Al. Panaitescu, *De la Casa Scânteii la Casa Poporului*, p. 104 (vezi cap. II. *Arhitectura Bucureștiului în anii 1950-1965*, subcap. 3. *Construcțiile de locuit de la mijlocul anilor '50*; subcap. 5. *Primele mari ansambluri de locuit*); „Arhitectura R.P.R.”, a. VI, nr. 53-54, 1958, nr. 10-11, octombrie-noiembrie, pp. 40-43.

47 „Arhitectura R.P.R.”, a. VI, nr. 53-54, 1958, nr. 10-11, octombrie-noiembrie, pp. 14-15; R. Beldiman, *Op. cit.*, p. 1148.

'60, când au fost construite blocuri de o parte și alta a Bulevardului Bucureștii Noi, până la parcul Bazilescu), în zonele libere din cartierul Vatra Luminoasă (mijlocul anilor '50, proiecte de cvartal de locuințe semnate de arhitecții Nicolae Sburcu și Zoltan Grundl, de ing. G. Aznavorian)⁴⁸; Berceci; Drumul Taberei; Armata Poporului (Militari) etc. La nivelul întregii țări continuă proiectul construcției cartierelor muncitorești (la Hunedoara, Medgidia, Brașov, Galați, Suceava – ansamblul de blocuri de la începutul anilor '60 proiectat de un grup de arhitecți printre care Alexandru C. Jotzu etc.), care se va întinde pe întreaga perioadă comunistă – cartierele fiind structurate după modelul sovietic al microraiunilor, în fond însă corespunzătoare principiilor și evoluțiilor urbanistice fondate pe Carta de la Atena, cu mențiunea că în anii regimului Ceaușescu spațiile consacrate dotărilor aferente (cinematografe, teatre etc.) au fost umplute cu alte blocuri de locuință, îndeșindu-se rețeaua urbană și conferind ansamblurilor locative unica destinație de complexuri-dormitor⁴⁹. De reținut însă că anii

48 „Arhitectura R.P.R.”, a. VI, nr. 53-54, 1958, nr. 10-11, octombrie-noiembrie, pp. 16-17.

49 De reținut că în Italia, de exemplu, anii '60-'70 au văzut ridicarea unor cartiere-orășe populare la periferia marilor centre urbane (Rozzol Melara la Trieste, Zen/Zona Espansione Nord la Palermo, Corviale la Roma, Librino la Catania), stimulate de legea nr. 167/18 aprilie 1962 care introducea conceptul de planuri de zonă. Evoluția urbanistică a anilor 1960 la Roma, care condusese la apariția unor cartiere întregi fără dotările aferente, denumite cartiere dormitor, a încercat să fie contracarată de la mijlocul anilor '70 prin conceptul cartierului Corviale (destinat să posedă toate funcțiunile orașului istoric, locuit din anii 1982-84 și devenit apoi simbol al decadenței periferiei, arhitecții fiind confrunțați cu necesitatea reabilitării complexului). La fel s-a încercat cu Librino, conceput la mijlocul anilor '60 ca un model de oraș-satelit, încredințat arhitectului și urbanistului japonez Kenzō Tange, edificat în anii 1970 și cu o soartă la fel de nefericită, edificiile devenind după ani de abandon centru al delicvenței și criminalității locale. Același destin, diferit de conceptul inițial al proiectului, l-a avut Lo Zen de la Palermo, lipsit de o serie de dotări fundamentale confortului. Rozzol Melara de la Trieste, construit în stil brutalist între anii 1969-82, fusese la rândul său proiectat ca un fel de „localitate independentă” care să se bucure de toate dotările primare necesare (magazine, școli etc.). *Corviale Accomplished. Uno studio per Corviale. Funzione e disfunzione dell'edilizia sociale*, a cura di Anna Irene Del Monaco. Ricerca diretta da Lucio Barbera and Richard Plunz, Roma, Casa Editrice La Sapienza, 2009, 622 p.; *Gallaratese Corviale Zen. I confini della città moderna: grandi architetture residenziali. Disegni di progetto degli studi Aymonino, Fiorentino, Gregotti*, a cura di Luca Monica, Parma, Festival Architettura, 2008, 215 p.; Giuliana Gianino, *Librino: un presente, per quale futuro?*, Roma, IDOS, 2007, 156 p.; Giuseppe Lo Bocchiaro, Simone Tulumello, *La violenza dello spazio allo Zen di Palermo. Un'analisi critica sull'urbanistica come strumento di giustizia*, „Archivio di Studi Urbani e Regionali”, XLV, fasc. 110, 2014, pp. 73-94.

deschiderii controlate din a doua jumătate a deceniului al șaptelea al secolului trecut au marcat și la nivelul locuirii timide modificări de paradigmă, mai ales din perspectiva structurii investițiilor (alături de stat – care finanța până atunci majoritatea construcțiilor de locuințe, investiția individuală reprezentând un procent ne semnificativ, cantonat mai ales la zonele rurale – din 1966 este oferit cadrul legislativ pentru edificarea de locuințe prin resurse individuale, inclusiv politica de împrumuturi cu garantarea lor prin salarii, regimul devenind permisiv atât în ce privește apartamentele proprietate personală, cât și locuințele private de vacanță)⁵⁰. Era vorba doar de o timidă revenire la cadrele unei societăți în care erau respectate drepturile omului, reafirmându-se conceptul de proprietate personală după evoluțiile nefericite din anii '50 când – consecință a naționalizărilor din perioada instaurării regimului de inspirație stalinistă, cu implicite lezări a unuia dintre drepturile fundamentale ale omului, acela de a deține o proprietate – era acceptată doar proprietatea de stat.

Continuă și în această epocă edificarea unor mari ansambluri industriale și de infrastructură, arhitectura industrială a primelor două decenii de comunism fiind în marea ei parte modernistă, în siajul expresiilor interbelice (vezi Combinatul Siderurgic Galați, proiect strategic al regimului Dej în condițiile necesității amplasării sale cu acces pe Dunăre sau în legătură cu Marea Neagră – s-au luat în considerare posibile amplasări la Constanța, Năvodari ori Mangalia –, discutat prima dată de forurile P.M.R. în 1958 și decis în 1960, construit din 1963 cu toată reținerea sovieticilor, care descurajau o excesivă industrializare a României, rezervându-i acesteia în C.A.E.R. un rol preponderent agricol și inaugurat de Ceaușescu în 1966; Barajul de la Vidraru, 1965; Hidrocentrala Porțile de Fier I, 1964-1972 – Porțile de Fier II fiind construită în anii 1985-86; Barajele de pe Olt, a căror construcție va continua și în ultimul deceniu de comunism – vezi Barajul de la Rusănești, finalizat în 1989; Barajul în arc de pe Târnița, 1974; Transfăgărășanul, 1970-74 etc.)⁵¹. Este totodată și epoca de dezvoltare a

50 A. M. Zahariade, *Op. cit.*, pp. 45-48, 94.

51 Până în anul 1978 au fost construite, de exemplu, mai mult de 500 de unități industriale, formând mari complexuri, denumite platforme industriale, întinse pe sute de hectare – de exemplu platforma petrochimică Borzești cu peste 600 ha –, suprafața totală a zonelor industriale însumând la finele anilor <70 în jur de 33.000 ha. Multe dintre acestea au avut o ingerință abuzivă în teritoriul și peisajul natural sau în habitatul preexistent (în cazul construirii unor baraje au fost inundate vechile localități și construite cele noi pe

unei arhitecturi spitalicești, propusă la o scară mult mai mare, acum fiind ridicate importante policlinici și spitale în diverse orașe ale țării⁵².

În consecință, privind în ansamblu evoluția arhitecturii din România anilor '50 și evoluția condiției arhitectului într-o societate marcată puternic de modelul importat de la Răsărit, impus prin forța politicului și cu nerespectarea normelor democratice și a drepturilor fundamentale ale omului, se poate afirma că amintitul segment al societății – corpul arhitecților – și respectivul domeniu de interes major pentru noul regim – arhitectura, înregimentată politicului și golită de dimensiunea ei artistică și creatoare prin accentuarea laturii sale tehnicizate – au reprezentat o veritabilă provocare pentru totalitarismul de stânga instaurat la finele deceniului al cincilea la București. Crearea unei noi arhitecturi, expresie a regimului, s-a realizat cu dificultate, existând numeroase proiecte anterioare aflate în derulare. Atunci când aceasta a fost implementată, numeroși arhitecți valoroși au ales calea rezistenței sau a exilului. Iar cei care au fost cooperanți și-au pus amprenta educației lor de factură modernistă asupra proiectelor solicitate oficial. Și cum decalajul cronologic între proiectare și execuție era uneori semnificativ, s-a ajuns ca odată cu perioada deschiderii controlate de la mijlocul anilor '60 – dar ale cărei ecouri s-au resimțit chiar mai de timpuriu în arhitectură⁵³, în mod special în construcțiile de pe litoralul românesc destinate elitei regimului⁵⁴ – suflul noilor curente și orientări

malul lacului de acumulare, încercându-se transformarea multora în destinații turistice). Un «model» de astfel de intervenție este scufundarea Insulei Ada Kaleh și transmutarea Orșovei pentru a fi construită Hidrocentrala de la Porțile de Fier I. *Ibidem*, pp. 42-43 (*Arhitectura industrială*).

52 S. Vasilescu, *Op. cit.*, p. 546.

53 La nivelul politicii regimului, noile evoluții în arhitectură sunt oficial afirmate în discursul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej din cadrul Plenarei C.C. al P.M.R. din noiembrie 1958, liderul comunist pronunțându-se cu respectiva ocazie pentru simplificarea și eficientizarea concepției construcțiilor, în special a celor de locuit. Al. Panaitescu, *Scurt istoric al organizării profesionale a arhitecților din România*, pp. 20, 22-24.

54 În mod special sistematizarea litoralului românesc este legată de activitatea arhitectului Cezar Lăzărescu, la începutul anilor '50 autor al planurilor de sistematizare a localităților Cernavodă, Năvodari, Poarta Albă de pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră, apoi al planului de sistematizare a Constanței (1954), în 1957-61 a localităților turistice (vezi mai ales Eforie Nord – emblematic pentru arhitectura emancipată din chingile realismului socialist fiind Restaurantul „Perla Mării” de aici, cu o concepție care se baza pe simplitatea formelor și modernitatea volumelor, de inspirație Le Corbusier, realizat alături de arh. Nathan Stopler sau restaurantul de pe faleză „Neon”, cu contribuția lui N. Stopler

promovate la nivel european să se resimtă în domeniu. Iar lezarea flagrantă a drepturilor fundamentale ale omului, care constituia prin excelență apajul regimului de inspirație stalinistă instaurat la București după cel de-Al Doilea Război Mondial, a afectat puternic și corpul arhitecților, determinând reacțiile aferente și îndepărtarea de activitatea creatoare a unui număr semnificativ de specialiști valoroși.

și A. Solari-Grimberg construite în 1957-58 –, Eforie Sud, Mangalia și Mamaia, de asemenea Techirghiol). Cezar Lăzărescu a realizat în perioada 1961-65 proiecte pentru o serie de vile de lux de pe litoral aparținând unor demnitari români sau companii străine, pentru vilele de protocol bucureștene Lac 1 și Lac 2 (de altfel cu o concepție inspirată de arhitectura americană a epocii, depășind de departe normele realismului socialist), pentru Vila de la Snagov (cu o arhitectură influențată de cea tradițională românească, a mănăstirilor bucovinene), Vila de la Timișu de Sus, Predeal (unde sursele expresiei arhitectonice trebuie căutate în formele chalet-ului elvețian) etc. După 1965 a conceput în mod special proiectele unor ambasade, reședințe diplomatice, la București sau în străinătate (China, Liberia, Libia, Sudan), Palatul Sporturilor din București (1974), refacerea exteriorului Teatrului Național din București (1982). Arhitectul Șerban Manolescu, influențat de principiile funcționalismului, a contribuit la sistematizarea stațiunilor Venus, Neptun, Olimp). De numele arhitectului Solari Grimberg se leagă complexul de trei hoteluri, Amfiteatru, Belvedere și Panoramic al nou înființatei stațiuni Olimp, care a fost edificată la începutul anilor '70. Ultimul dintre ansamblurile turistice ridicate pe litoralul românesc a fost Cap Aurora (1973, arh. Dinu Gheorghiu), pentru care s-au utilizat deja prefabricatele. Vezi pe temă Ileana Lăzărescu, Georgeta Gabrea, *Vise în piatră. În memoria prof. dr. arh. Cezar Lăzărescu*, Ed. Capitel, 2003, 234 p.; Ruxandra Nemțeanu, *Restaurantul „Perla Mării”, Eforie Nord, Constanța, 1958*, respectiv M. Stroe, *Ansamblul Hotelier Amfiteatru, Belvedere, Panoramic din Olimp, 1970*, pe <http://www.inforom-cultural.ro/5+5/cladire-perla.php>, <http://www.inforom-cultural.ro/5+5/cladire-belvedere.php>, accesat la 28 august 2020; A. M. Zahariade, *Op. cit.*, pp. 68-75.